A MÚLT MAGYAR ORVOSTÖRTÉNÉSZEI

SASVÁRI LÁSZLÓ: DEMKÓ KÁLMÁN (1852–1918)[1]

Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai, Gazda István vezetésével, közreműködött: Szállási Árpád

A múlt század végén még igen kicsiny tábort alkottak Magyarországon az orvostörténészek, akik közé számíthatjuk Demkó Kálmán tanárt is. Életében harmincnál több történeti tanulmánya, dolgozata jelent meg, közülük nem egy kútfőértékű, ezek közül kettő kimondottan orvostörténeti tárgyú.[2] Felvetődik a kérdés, hogyan jutott el az utóbbiak megírásához?

Elöljáróban meg kell említenünk, hogy művei alapján Demkó Kálmánt hangyaszorgalommal kutató tudósnak képzeljük el, akit nem érdekel más, csak a tudomány, s nagyon megdöbbentünk, ha életét tanulmányozzuk, mert bizony azt ellentmondásosnak találjuk. Életrajzi adatai sok helyen megtalálhatók, így azt részletesen nem tárgyaljuk.

Élete két szakaszra tagolható, a választó vonalnak a századfordulót tekinthetjük. Az első szakasz gazdag tudományos munkálkodásban, erre az időre esik orvostörténeti érdeklődése is. 1888-ban – mint lőcsei reáliskolai tanár, s a felvidéki városok történetének kutatója – jelentkezett az orvosok és természetvizsgálók tátrafüredi nagygyűlésére, hogy felolvasást tartson 'A közegészségügyről városainkban a XV–XVIII. században' címmel. Ekkor felhívták a figyelmet arra, hogy már korábban kiírtak egy pályázatot a hazai orvostörténelem feldolgozására, s feltették számára a kérdést, hogy nem lenne-e hajlandó pályázni. Igenlő választ adott. 1882. október 12-én újra kiírták a pályázatot, a tervezetet 1888. december 31-ig kellett benyújtani. A bíráló bizottság két évvel később bírálta el a tervezetet, s mivel a szerző nem volt orvos, direktívákat adott a mű megírásához. Így változott az eredeti, 'az orvosi tudomány történelme' cím 'az orvosi rend története'-re. Mindezekről maga Demkó Kálmán számol be művének előszavában.[3]

E munkát sokan kompendiumnak tartják, de maga a szerző is tisztában volt a hiányosságaival, ezért is idézi a bíráló bizottság véleményét:

„…ha a munka nem is meríti ki mindazt, a mi az orvosi tudományok históriájából Magyarországra vonatkozik, mégis biztos alapot fog nyújtani a továbbiak kidolgozására."[4]

A mű első része 1892-ben Lőcsén jelent meg.[5] Ennek I. fejezete az ősi gyógyítási módokkal foglalkozik. Érdemes idéznünk e részből azokat a szavakat, melyek napjainkig érvényesnek tekinthetők arra vonatkozóan, hogy miért jogosult a népi gyógyászat történetének a kutatása:

---

[1] Forrás: Sasvári László: Emlékezés Demkó Kálmánra (1852–1918). = Orvosi Hetilap, 1978. pp. 1859–1860.

[2] Ezek a következők: Közegészségügy városainkban a XV–XVII. századokban. = A magyar orvosok és természetvizsgálók … 24. vándorgyűlésének … munkálatai. Bp., 1888. pp. 239–244.; A magyar orvosi rend története, tekintettel a gyógyászati intézmények fejlődésére Magyarországon a XVIII. század végig. 1–2. köt. Bp., 1892–1894. VIII, 555 p. (– *a szerk. megj.*).

[3] Demkó Kálmán: A magyar orvosi rend története, tekintettel a gyógyászati intézmények fejlődésére Magyarországon a XVIII. század végéig. A magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyülésének állandó központi választmánya által a Poór Imre-féle 100 aranynyal jutalmazott pályamű. Lőcse, 1894. 555 p.

[4] Demkó id. műve p. 7.

[5] Diósadi Elekes György: Demkó Kálmán. Kézirat. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Adattára.

„…őskori gyógyászatunk nem különbözhetett a nép körében ma széltében dívó gyógyítási módoktól. A falusi néppel gyakran érintkező orvosaink bizonyára számos olyan egyént ismernek, kihez messze vidékről mennek, természetesen nagy titokban, a betegek. Ha az ilyen kuruzslóknak nevezett paraszt orvoslók elárulnák féltékenyen őrzött titkaikat, nem annyira szereiket, mint inkább az azok használatánál alkalmazott, bűvös erejűnek vélt jeleiket és mondókáikat, s ezek híven összegyűjtetnének; csak akkor láthatnók világosan őskori gyógyászatunkat – a mai népies gyógyászatnak tükörében."[6]

A II. fejezetben Demkó az Árpád-házi, a III-ban pedig a vegyes házi királyok korának az orvostörténelmét tárgyalja. A további, a 16., 17. és a 18. századokat külön részekben tárgyalva már az 1894-es kiadás tartalmazza. Egy-egy rész általában még a további fejezetekre oszlik:

a) orvosok;
b) gyógyszerészek;
c) seborvosok, fürdők;
d) szülészet;
e) egészségügyi intézmények, járványok, „orvosrendőrség".

Ez utóbbi szó ma már nem él, jelentése magyarázatra szorul, fogalomkörébe tartozik a törvényszéki orvostan, a közegészségügy, a hatósági orvosi tevékenység. Lényegében e fogalomkörbe tartozó adatok vezették el Demkó Kálmánt az orvostörténelmi kutatásokhoz. Lőcse és más felvidéki városok levéltárait tanulmányozva sok, közegészségügyre vonatkozó adatot talált, Kassán például sok közegészségügyi rendelkezést.[7]

Orvostörténeti munkáját pozitivista-romantikus történelemszemlélettel írta meg, de a következő idézet is mutatja felvilágosítási célzatú törekvését. Mária Terézia boszorkánypereket korlátozó rendelkezéseivel kapcsolatosan írja:

„A nagy királynő törekvése sikeres volt, amennyiben a boszorkányok hivatalos üldözése lassankint megszűnt, de a kuruzslás és a boszorkányságba vetett néphit napjainkig is megvan. Annak kiirtására csak egy imádságunk lehet: Népnevelés, jöjjön el valahára a te országod!"[8]

A millennium évétől (1896) gimnáziumi igazgató Budapesten a VIII. kerületi Tavaszmező utcai iskolában. Ettől kezdve életére inkább a közéleti tevékenység jellemző. Életének erre a szakaszára vonatkozóan értékes adatokat nyerünk Mayer Mária történész 1977-ben megjelent művéből.[9] Demkó Kálmán ekkoriban a Budapesten élő, ruszin származású, magyarosodó értelmiség egyik illusztris alakja.

A történelmi Magyarországon élő félmilliónyi kárpát-ukrán – más szóval ruszin – nemzetiségnek csak igen kis hányada volt értelmiségi, ezek közül is az elmagyarosodó „előkelő" réteg a fővárosban lakott. Voltak közöttük orvosok is. A legismertebb Demjanovich Emil, Jókai és Mikszáth háziorvosa,[10] aki Demkó Kálmánnal együtt szerepelt a közélet fórumain.

Közéletiségükhöz nagyrészt a görögkatolikus egyházon belüli társadalmi szervezetek szolgáltatták a kereteket. Ez meglepő a századforduló szabadelvű légkörében, néhány évvel az egyházpolitikai harcok (polgári anyakönyv, polgári házasság stb.) után. Mi a magyarázata hát annak, hogy egy szabadelvű orvos és az orvostörténeti művével a babonák ellen is küzdő történész egyházi jellegű mozgalom élharcosává válik? Ennek több oka van. Egyrészt a ruszin nemzetiség legálisan csak a görögkatolikus egyházon belül szervezkedhetett, másrészt ezen az egyházon belül ekkor magyarosodási mozgalom is kezdődött, ami megfelelt a budapesti ruszin értelmiség érdekeinek. Ezen felül Demkó Kálmán is, Demjanovich Emil is papi családból származtak.

Demkó Kálmán 1897-ben 'Asszimiláció, reasszimiláció és a magyar kultúrpolitika' című cikkében azt írja, hogy az ószláv és a román szertartási nyelv akadályozza az asszimilálódást,

---

[6] Demkó id. műve p. 77.
[7] Diósadi id. műve
[8] Demkó id. műve p. 410.
[9] Mayer Mária: Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910. Bp., 1977. 255 p.
[10] P. Mayer Mária – Pozsgai Jenő: Demjanovich Emil. = Orvosi Hetilap, 1976. p. 1589.

márpedig az iskolának és az egyháznak a magyarosítás eszközévé kell válnia. 1902-ben a Magyar Görög Katolikusok Egyesülete 61 rendes tagja között találjuk.

A magyar Földművelésügyi Minisztérium úgynevezett „hegyvidéki" akciót indított a ruszin nép gazdasági elmaradottságának az enyhítésére, s egy lapot is adott ki Negyelja címen, melynek első szerkesztője Demkó Kálmán volt, de csak néhány szám erejéig. 1903-ban a Budapesten megjelenő Görögkatolikus Hírlap szerkesztője lesz. 1904-ben cikksorozatot kezd a magyar szertartási nyelv ügyében. Már a lap első számában közzétesz egy felhívást, melynek pontjaiban szociális tárgyúak is vannak: papi és tanítói fizetések rendezése nyugdíjügyek, főiskolai internátus és általában a felvidéki nép felemelése.

Az Ungváron megjelenő, ellenlábas ruszin beállítottságú, de magyar nyelvű Görögkatolikus Szemle elítélte Demkó Kálmán álláspontját, aki egyébként közben rövid ideig képviselő is volt. Az 1904–1906-os években más téren is sok kudarc érte: leváltották végül szerkesztői posztjáról és nyugdíjazták. Ellentéte támadt a magyarosítási mozgalom vezéralakjával, Szabó Jenő felsőházi taggal is, mert nem akart külön magyar görögkatolikus püspökséget, és nem helyeselte a magyarok és ruszinok teljes szétválását.

Hátralevő éveit újra a tudománynak szentelte. 1918 februárjában bekövetkezett haláláig hadtörténeti kutatásokat folytatott.

Élete azt mutatja, hogy korának nacionalista szemléletétől ő sem tudott szabadulni. Egyéni kudarcaihoz hozzájárult, hogy élete derekán kapcsolódott be a közéleti küzdelmekbe, mikor az iskolavezetés terhei már kifárasztották. Történeti munkássága mindenképpen elévülhetetlen. Orvostörténeti művében is rokonszenvvel beszél az egyszerű, szegény emberekről. Említett felhívásának szociális pontjai is mutatják alapvetően humanista beállítottságát.[11]

[11] Róla a Magyar Orvostörténelmi Társaság általános tudománytörténeti szakosztálya 1978. január 27-én vitaülésen emlékezett meg.